

УДК 821.161.2-24:792.71'373.3-292.4'

Луценко Олена

ORCID 0009-0004-3319-9906

Магістр педагогічної освіти, учитель II категорії,
гімназія №290 м. Києва,
(Київ, Україна) E-mail: e_240879@ukr.net

ТРАДИЦІЇ «НОВОЇ ДРАМИ» В САТИРИЧНІЙ КОМЕДІЇ «МИНА МАЗАЙЛО» М. КУЛІША: МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мета статті полягає в окресленні в сатиричній комедії «Мина Мазайло» М. Куліша комплексу ідей, що актуалізують генетичний зв'язок із традиціями європейського «нової драми», зокрема «драми ідей», розробленні методичних матеріалів до вивчення комедії на уроках української літератури.

Методологія дослідження: метод прицільного читання («close reading»), герменевтичний підхід, структурно-семіотичний аналіз, культурологічний підхід та порівняльний аналіз.

Наукова новизна полягає в розкритті специфіки використання традицій і світоглядних настанов європейської «нової драми» в комедії «Мина Мазайло» М. Куліша та зіставлення ідейного ансамблю й мотивного комплексу твору з модерністським європейським драматургічним дискурсом ідей поч. ХХ ст.

Висновки: визначено епістемологічну значущість інтеграції європейських театральних традицій із українським літературним процесом періоду модернізму на поч. ХХ ст., зокрема окреслено традиції європейської «нової драми» в сатиричній комедії «Мина Мазайло» М. Куліша, яка є знаковим текстом української драматургії періоду «розстріляного відродження». З'ясовано, що використання методів і та естетично-ідейних орієнтирів європейської «нової драми» в аналізованій сатиричній комедії М. Куліша має важливе методологічне значення для розуміння розвитку української драматургії модерністського періоду в аспекті виявлення інтенсивного творчого діалогу з європейськими мистецькими напрямками й школами. Виявлено, що інтеграція української та європейської художніх традицій поглиблює розуміння генетичного зв'язку літератур і дає можливість сьогодні в методичному плані говорити про наявність спільних культурних аспектів між українським театром та європейськими драматургічними течіями. Значення ракурсу дає можливість вивчати художньо виразні твори української літератури, зокрема драматургію М. Куліша в 11 класі, в компаративному зіставленні з творами європейських літератур ХХ ст. Акцентовано на тому, що сатирична комедія «Мина Мазайло» може бути інтерпретована як приклад творчої унікальності М. Куліша та його вміння інтегрувати у драми інноваційні театральні підходи, що збагатили українську літературу поч. ХХ ст.

Ключові слова: «Мина Мазайло», «нова драма», українська драматургія, модернізм, інтелектуалізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Актуальність обраної теми полягає у визначенні способів та форм інтеграції європейських театральних традицій «нової драми» до речіща української модерністської літератури поч. ХХ ст., зокрема у творчості М. Куліша. Важливими науковими завданнями є виокремлення основних аспектів такої міжкультурної інтеграції художніх практик та світоглядних настанов, розкриття генетичного зв'язку між українською та європейською драматургією, а також встановлення впливу цього процесу на розвиток українського театру та літератури в ХХ ст., зокрема в період розквіту модернізму, який в українських умовах припадає на період «розстріляного відродження».

Драматургічна творчість Миколи Куліша органічно впливає з конфігурацій і тенденцій, які були властиві європейському театру початку ХХ століття. Йдеться передусім про концепцію «нової драми» та «театру ідей», про ті інновації, які привносять Г. Ібсен, Б. Б'єрнсон, Г. Гауптман, М. Метерлінк, Б. Шоу та ін. Театр репрезентує інтенції, пов'язані з символізацією художніх образів у мистецькому наративі загалом, з акцентуванням на ідейному ландшафті драматургічного матеріалу, який покликаний інтелектуалізувати художній дискурс модернізму, формуючи критичне ставлення до складних проблем

тогочасної дійсності. Зазначені аспекти знаходять своє безпосереднє втілення і в творчості Миколи Куліша, який у «філологічній комедії» (за висловом самого письменника) «Мина Мазайло» вдається до експлуатації концепцій «театру ідей»: кожний персонаж у його творі є втіленням певної світоглядної моделі, яка реалізується через ставлення до української мови та історії.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. У студіях В. Агеєвої [1], О. Забужко [3] та інших сучасних науковців література українського модернізму 1920-х рр. проєктується на загальноєвропейський культурний контекст та інтерпретується через зіставлення мотивів і проблем, репрезентованих у її річищі, з подібним комплексом мотивів та ідей у загальноєвропейському літературному дискурсі.

Лесь Танюк, розмірковуючи про філософію сатиричної комедії драматурга, зазначав: «для Миколи Куліша людина була невід’ємною часткою природи, всесвіту, вкорінена в історію, вона мусила її відчувати усім своїм еством і продовжувати нитку життя як індивідуального, так і суспільного. Все це неможливо поза національним, і мова – один з найперших показників фізичного здоров’я нації. Але мова не вичерпує всіх інших проблем, що постають перед сучасником... Саме це й забезпечило комедії шалений успіх – попри всі її філологічні здобутки, на яких так багато наголошувала критика, глядач прочитував Кулішевий гротеск як політичну сатиру на міщанство в цілому, на філістерство як на духовне явище, як уїдливу критику будь-якої національної упередженості і зверхності» [5, 70].

Формулювання мети статті. Мета статті – окреслення комплексу європейських театральних світоглядних настанов і художніх інтенцій «нової драми» в українській драматургії модерністського періоду, зокрема в сатиричній комедії «Мина Мазайло» М. Куліша; розроблення методичних матеріалів до вивчення комедії на уроках української літератури.

Методи дослідження: прицільного читання («close reading»), герменевтичний метод, структурно-семіотичний аналіз, культурологічний підхід та порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Творчість Миколи Куліша демонструє віддзеркалення практик західноєвропейських експресіоністів на українській літературній ниві. Наприклад, у п’єсі М. Куліша «Патетична соната» експліковано контрапункт – організувальний принцип, як у «Газі» Георга Кайзера та інших європейських драмах. Це створює напругу почуттів, руйнуючи лінійність сюжету та викликаючи протилежні емоції й парадоксальні конфігурації інтенцій персонажів, що асоціюються з трагізмом буття та екзистенційним характером.

У «Патетичній сонаті» М. Куліш, подібно до Георга Кайзера в трилогії «Пекло-Шлях-Земля», розкриває процес переживання дійсності, а не саму дійсність. Українська п’єса відзначається музичним супроводом, що є важливою частиною цього процесу. Музичний екфразис посилює емоції та реалізує потужне мистецьке самовираження в п’єсі М. Куліша, оприявнюючи надзвичайну напругу, порівняно навіть із німецькими експресіоністами. Сцена, де Ільо Юга наближається до дверей Марини під музичний супровід, ілюструє такий художній прийом і, відповідно, яскравий сугестивний ефект.

У «Мині Мазайлі» ми фактично не маємо позитивного героя, натомість кожний персонаж репрезентує певну ідеологічно марковану концепцію: від національної романтизації української мови до її шовіністичного заперечення в імперському дусі.

Митець презентував українську мову як одну з наймилозвучніших у світі мов. У комедії письменник з’ясував, що причиною занепаду української мови є русифікація, яка породила зневіру в престижність нашої мови. Своїм завданням митець убачав пробудження почуття національної самоповаги, сприяння відродженню мови, духовності, культури. Оригінально за допомогою окремих реплік, діалогів письменник розкриває багатство, красу, національну своєрідність і неповторність української мови [2, 39]. Мовна проблематика широко представлена у творі, зокрема в романтично-ідеалістичному ключі: «Орел бринить. Це означає – він високо, ледве видно – бринить». «Можна сказати – озеро бринить. А от іще кажуть: сніжок бринить...». «Або кажуть – думка бринить. Це треба так розуміти: тільки-тільки береться, вона ще неясна – бринить». «Спів бринить! Це, наприклад, у степу далеко ледве чути пісню...». «Губа бринить. Так на селі кажуть: аж губа бринить, так цілуватися хоче» («Мина Мазайло»).

Отже, погоджуємося, що «М. Куліш майстерно презентує лінгвокультурологічну, антропоцентричну, національно-синергетичну спрямованість та багатство української мови, зокрема значення для мови/мовлення чуттєвих концептів та їхнього фреймового вираження» [2, 41].

Відчутний виразний естетичний зв’язок театру М. Куліша з європейськими театральними тенденціями початку ХХ століття і органічне представлення в лоні української культури доби модернізму тенденцій європейського модерного театру. Драматург естетизує та інтелектуалізує мовне питання, показуючи дійсність у параметрах абсурдистської поетики.

Зазначена тенденція також реалізована в європейському театрі 1930-40-х років, зокрема в п’єсах Ж.-П. Сартра. Радянська дійсність проєктується в сатиричній комедії «Мина Мазайло» на реальність абсурду, у якій відбуваються змагання різних енергій та волі персонажів, але це, по суті, немає жодного практичного втілення. Як зауважує О. Андрієць, ««Філологічна дискусія» «Мазайлівської» родини, включаючи родичів із Києва і Курська та комсомольців, сприймається трагіко-пародійно й проєктується

на всю тоталітарну радянську систему. Цьому сприяє живе розмовне мовлення дійових осіб, що можна класифікувати як форму просторіччя чи розмовного мовлення, утвореного в ситуації нерівноправної (диглосної) двомовності. Така девіантна мовна поведінка персонажів проявляється на різних рівнях – фонетичному, граматичному й особливо – лексичному» [6, 7]. «Філологічна дискусія» розкриває ідейну основу кожного персонажа й загалом конструє ситуацію абсурду через зіткнення лінгвістичних настанов.

У драмі М. Куліша експліковано мотив Левіафану Т. Гоббса, тобто *війни всіх проти всіх*, коли воля однієї людини натрапляє на волю іншої, не усвідомлюючи глибинних ціннісних орієнтирів, які формують ідентичність. М. Куліш іронізує з такої диспозиції, послуговуючись також прийомами сатири й сарказму у своєму ставленні до зображуваної дійсності.

Представлений методичний супровід до вивчення «Мина Мазайла» на уроках української літератури в 11 класі покликаний допомогти вчителям розкрити багатомірну герменевтичну та історико-культурну специфіку твору. Пропонуємо деякі методичні поради, завдання для самостійного осмислення різних проблем у цьому літературному шедеврі М. Куліша.

Нагадаємо, що у шкільній програмі висувають такі вимоги до рівня підготовки учнів і учениць із цієї теми:

- познайомити із життєвим і творчим шляхом драматурга-новатора, його творчою співпрацею з режисером модерного українського театру Лесем Курбасом;
- оглянути доробок драматичних творів автора («97», «Народний Малахій», «Маклена Граса» та ін.);
- прочитати сатиричну комедію «Мина Мазайло», розглянути особливості сюжету, сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, коріння. Звернути увагу на драматургічну майстерність Миколи Куліша в створенні комічних характерів і ситуацій, у побудові діалогів, у мовленні героїв;
- розглянути особливості стилю драматурга, поєднання в ньому рис реалізму та драматизму, сатиричних і трагедійних начал, створення колоритних національних характерів;
- проблема актуальності п'єси у наш час.

Під час вивчення творчості Миколи Куліша можна використати різні методи навчання (словесні, наочні, практичні).

Наприклад, *читання* творів допомагає учням і ученицям самостійно ознайомитись зі стилем, темами й особливостями літературної майстерності. *Аналіз* тексту – вивчення структури, мовного оформлення, символіки та ідей допомагає глибше розуміти його творчість.

Порівняльний аналіз дає можливість зіставити твори М. Куліша з творами інших письменників, які мають подібні теми, водночас даючи можливість виявити унікальні риси його творчості.

Можна запропонувати також дослідницьку роботу. Провести дослідження життя й творчості драматурга, що сприяє глибшому розумінню творчого доробку і стимулює критичне мислення.

Залучення учнів і учениць до творчих завдань (наприклад, написання власних оповідань або п'єс), може допомогти їм краще усвідомити та оцінити майстерність М. Куліша. Такі завдання дають можливість учням і ученицям не лише сприймати, а й писати власні літературні твори, що розвиває їхню аналітичні здібності та креативне мислення.

Творчі й дослідницькі завдання

1. Дослідити історичний і соціокультурний вимір часу, коли жив і писав Микола Куліш. Це допоможе краще розуміти, як його доробок відображає ідеї того часу. Аналіз політичної, соціальної та культурної ситуацій, традицій, цінностей і проблем того часу допоможе виявити поетику, важливі теми та мотиви у творчості М. Куліша та зрозуміти його вплив на суспільство поч. ХХ ст.

2. Визначити й дослідити жанр твору. Сам автор визначав жанр і як комедію, і як «філологічний водевіль». У наш час все більше літературознавців схильні вважати, що це трагікомедія. Дослідження жанру твору дає можливість краще зрозуміти поетологічну специфіку та оповідні особливості, а також вплив на читача та сучасну літературно-культурну думку.

3. Доречно інтегрувати в урок зарубіжну літературу: зіставити жіночі образи п'єси «Мина Мазайло» М. Куліша та в драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім». Обидві п'єси виявляють важливість тематики жіночого становища та ролі жінки в суспільстві, а зіставлення образів може допомогти учням і ученицям краще зрозуміти гендерні стереотипи, соціокультурні контексти та проблеми, що порушуються у драмах, розширивши літературний кругозір та аналітичні навички.

4. Порівняти Мину Мазайла з мольєрівським паном Журденом. Простежити життєві цінності та орієнтири героїв.

5. Виявити й систематизувати приклади маніпуляції в мовленні персонажів у комедії «Мина Мазайло».

6. Виписати найважливіші засоби поетики у драмі М. Куліша «Мина Мазайло».

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, драматургічна творчість М. Куліша реактуалізує естетичну концепцію «театру ідей», що була поширена у європей-

ському театрі на початку ХХ століття під впливом визначних драматургів того часу. Така концепція спрямована на інтелектуалізацію драми та розкриття критичного підходу до складних проблем сучасності шляхом символізації художніх образів у мистецькому контексті. Така художня стратегія тогочасної європейської драматургії формує інтенції та ідейний ландшафт і українського драматургічного дискурсу. У «Мині Мазайлі» автор ефективно використовує підходи «театру ідей», де кожен персонаж втілює відповідну світоглядну модель, що відображає різні ставлення до української ідентичності, мови, колоніальності тощо. Нестача позитивного героя й експлікація різних ідеологічних позицій свідчать про іманентний зв'язок твору М. Куліша з театральними тенденціями початку ХХ століття та їх органічне відтворення в українській культурі модерністського періоду.

М. Куліш у творчих шуканнях іде назує західноєвропейським модерністам, оскільки в їхній творчості репрезентовано екзистенційні питання, які були характерні для західноєвропейської драми цього періоду. Це свідчить про взаємне сприйняття та вплив між українськими та західноєвропейськими письменниками в контексті дискурсу модернізму. Для М. Куліша була важливою потреба в ідейно-естетичних орієнтаціях, він цікавиться мистецтвом «нової драми» західноєвропейських модерністів, як Генрік Ібсен, Гергарт Гауптман, Август Стріндберг, Моріс Метерлінк та інші. Це свідчить про бажання запозичувати та впроваджувати ідеї та техніки іншої культури в українську літературу, що збагачує її й робить більш універсальною в ідейно-змістовому плані. Через трансформацію свого художнього досвіду українські письменники, зокрема й М. Куліш, прагнули розширити палітру національної драматургії. За мету вони ставили зробити свої твори цікавими та духовно потрібними як для українського, так і європейського глядача. Це підкреслило бажання створити українське висококласне театральне мистецтво, яке може конкурувати на світовій сцені.

Прилучаючись до модерністської традиції художнього мислення, до критичного ставлення до ідеології й соціально-політичних тенденцій, Микола Куліш та інші українські письменники поч. ХХ ст. прагнули підняти рівень української літератури та театру на інтелектуально вищий шабель, зокрема шляхом залучення художніх традицій європейського письменства. Вони перебували під впливом драматургії Генріка Ібсена, Августа Стріндберга та німецьких експресіоністів, порушуючи у драмах проблеми особистості та суспільства, кохання та шлюбу, мови й історії тощо. Зазначений ракурс дає можливість вивчати художньо виразні твори української літератури, зокрема драматургію М. Куліша в 11 класі, в компаративному зіставленні з творами європейських літератур ХХ ст.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні перспектив використання інноваційних педагогічних технологій для ефективного шкільного аналізу сатиричної комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло».

References

1. Агеєва В.П. Поетеса зламу століть: творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. Київ: Либідь, 1999. 261 с.
Aheieva, V. (1999). Poetesa zlamu stolit: tvorchist Lesi Ukrainky v postmodernii interpretatsii [Poet at the turn of the century: Lesya Ukrainka's work in a postmodern interpretation]. Kyiv: Lybid.
2. Гайдаєнко І.В. Духовна синергетика української мови в комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло» (на матеріалі чуттєвих концептів). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: Збірник наукових праць. 2017. Випуск 30. С. 37-41.
Haidaienko, I. (2017). Dukhovna synerhetyka ukrainskoi movy v komedii Mykola Kulisha «Myna Mazailo» (na materialii chuttievnykh kontseptiv) [Spiritual synergy of the Ukrainian language in Mykola Kulish's comedy «Myna Mazaylo» (on the material of sensual concepts). *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Linhvistyka»*. Zbirnyk naukovykh prats. [Scientific Bulletin of Kherson State University. «Linguistics» series: Collection of scientific papers], 30, 37-41.
3. Забужко О. Notre D'ame de Ukraine. Леся Українка. Київ: Видавництво Фоліо, 2007. 638 с.
Zabuzhko, O. (2007). Notre Dame de Ukraine. Lesya Ukrainka [Notre D'ame de Ukraine. Lesya Ukrainka]. Kyiv: Vydavnytstvo Folio.
4. Куліш Микола Мина Мазайло. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1087> (дата звернення: 02.04.2024).
Kulish, M. Myna Mazailo [Kulish Mykola Myna Mazailo]. Retrived from: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1087>.
5. Танюк Л. «Читайте «Мину Мазайла», товариші». *Вітчизна*. 1989. №1. С.70.
Taniuk, L. (1989). «Chytaite «Mynu Mazaila», tovaryshi» [«Read 'Myna Mazaylo], comrades»]. *Vitchyzna*, 1, 70.
6. Творчість Миколи Куліша у світовому історико-літературному контексті: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Херсонського державного університету (м. Херсон, 10-11 листопада 2017 року). Херсон: Айлант, 2017. 92 с.

Tvorchist Mykoly Kulisha u svitovomu istoryko-literaturnomu konteksti (2017): materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 100-richchiu Khersonskoho derzhavnoho universytetu (Kherson, 10-11 lystopada 2017 roku) [The creativity of Mykola Kulish in the world historical and literary context: materials of the International scientific conference dedicated to the 100th anniversary of the Kherson State University]. Kherson: Ailant.

Olena Lutsenko

ORCID 0009-0004-3319-9906

*Master of Pedagogical Education, II category teacher,
gymnasium №290 of Kyiv,
(Kyiv, Ukraine) E-mail: e_240879@ukr.net*

**TRADITIONS OF THE «NEW DRAMA» IN M. KULISH'S SATIRICAL COMEDY «MYNA MAZAYLO»:
MATERIALS FOR STUDYING IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE**

***The purpose** of this article is to outline in M. Kulish's satirical comedy «Myna Mazaylo» a scope of ideas that reinforce the genetic connection with the traditions of the European «New Drama», in particular, «Drama of Ideas»; to develop methodological materials for studying comedy in Ukrainian literature classes.*

***Research methodology:** close reading approach, hermeneutic approach, structural-semiotic analysis, cultural approach and comparative analysis.*

***The scientific novelty** is based on the topicality of outlining the specifics of the traditions and worldview guidelines of the European «New Drama» in the comedy «Myna Mazaylo» written by M. Kulish and the comparison of the ideological ensemble and motif scope of the work with the modern European dramaturgical discourse of ideas of the beginning of the 20th century*

***Conclusions:** the epistemological significance of the integration of European theatrical traditions with the Ukrainian literary process of the period of modernism at the beginning of the 20th century has been determined, in particular, the traditions of the European «New Drama» have been outlined in the satirical comedy «Myna Mazaylo» written by M. Kulish/ This is an outstanding landmark text of Ukrainian drama of the period of the «Executed Renaissance». It was found that the use of methods and aesthetic and ideological guidelines of the European «New Drama» in the analyzed satirical comedy of M. Kulish has an important methodological significance for understanding the development of Ukrainian dramaturgy of the modern period in the aspect of revealing an intensive dialogue with European literary trends and groups. It was revealed that the integration of Ukrainian and European artistic traditions deepens the understanding of the genetic connection of literatures and makes it possible to speak methodologically about the presence of common cultural aspects between Ukrainian theatre and European dramaturgical traditions. The mentioned perspective gives an opportunity to study expressive works of Ukrainian literature, in particular the drama of M. Kulish in the 11th grade of Ukrainian secondary schools, in the comparative mode with the works of European literature of the 20th century. Emphasis is placed on the fact that the satirical comedy «Myna Mazaylo» can be interpreted as an example of the drama uniqueness of M. Kulish and his ability to integrate innovative theatrical approaches into Ukrainian dramas that enriched Ukrainian literature in the beginning of the 20th century.*

***Key words:** «Myna Mazaylo», «New Drama», Ukrainian drama, modernism, intellectualism.*

Стаття надійшла до редакції: 20.04.2024

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С. О. Жила